

Людмила Усанова, Ігор Усанов

УСАНОВА Людмила Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Галузь наукових інтересів – соціальна філософія та філософія культури.

УСАНОВ Ігор Вікторович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету економіки і торгівлі. Галузь наукових інтересів – філософська антропологія та філософія релігії.

ІСТОРІЇ ПІСЛЯ КІНЦЯ ІСТОРІЇ

Розглядаються передумови зміни методологічного інструментарію гуманітарного пізнання та формування новітніх історичних наративів. Аналізується ідея розмаїття дискурсів історіописання на прикладі гендерного аналізу історії. Досліджуються особливості проблемного поля «гендерної історії» та риси «жіночого письма», що репрезентує жінку – автора, жінку – суб'єкта історії.

Ключові слова: історичний наратив, гендерна методологія, жіноче письмо, жіноча історія.

Сучасні суспільно – культурні трансформації, які охоплюють усі сфери життя – від теоретичної науки до повсякденного досвіду окремої людини, змінюють не тільки уявлення про світ та людину, але й змінюють сам спосіб їх осмислення. Універсальні ідеологеми смислу та раціональні алгоритми дії змінюються ситуативним значенням, непередбаченою дією, які обумовлюються впливом інформаційних технологій на динаміку сучасного соціального простору. Нові виміри культурного існування породжують нові методологічні підходи, де визначаючими стають нелінійність, розрізнення і розмаїття, на відміну від структурованості і визначеності.

Переосмислення звичних способів бачення соціоісторичної дійсності та культурних стандартів вводить у царину наукового аналізу теми, які раніше залишалася поза увагою науковців, новий інструментарій, нову мову викладу. Про зміну парадигми дослідження, зокрема, свідчить дискусія в історичних науках навколо методології історизму

© Л. А. Усанова, І. В. Усанов, 2014

та емпіризму. Ця зміна передбачає усвідомлення відносності знань і уявлень про минуле, про результати і шляхи його реконструкції. Зміна методології історичного дослідження пов'язана з більш широкими теоретичними трансформаціями методології гуманітарного знання під впливом сучасних філософських теорій, зокрема, стратегій гендерних досліджень. Ці методологічні зрушення потребують аналізу і детального вивчення, оскільки задають не тільки інструментарій здобуття знання, але і його зміст.

Проблема принципів історичного знання завжди була важливою для філософії історії, особливо у ХХ ст., коли починають формуватися критичні щодо пануючої теорії. Це ідеї генеалогії історії Ф. Ніцше і М. Фуко, антиісторизму К. Поппера і Ж. Ліотара.

Тенденції методологічних змін в історіописанні стали предметом аналізу у працях П. Гречко, Л. Журавльова, І. Калімонова, В. Коломійцева, Б. Могильницького. Проблеми руйнування історичного метанаративу та поширення розмаїття нарацій, мікроісторій, зорієнтованих не на універсальне і схематичне в історії, а на індивідуальне і неповторне присвячені дослідження І. Колесник, Д. Андросової – Байди, Н. Яковенко, Н. Пушкарьової та ін. Говорячи про зміст гендерного аналізу історії та особливості «жіночої історії», «жіночого письма» варто згадати також роботи В. Агеєвої, с. Павличко, Л. Таран, І. Жеребкіної та ін.

Метою статті є дослідження методології гендерного аналізу історії. Для її реалізації поставлені наступні завдання: розглянути теоретичні передумови зміни методологічних принципів історіописання, проаналізувати зміст гендерного підходу в історії та специфіку «жіночої історії».

Система норм і стандартів історіописання, поширених від доби Просвітництва, створювала усталений образ лінійної історії, який має певні константні характеристики. Зокрема, лінійний образ історії представлений ієрархічною структурою, котра мала вертикальну, горизонтальну, колоподібну конфігурації. Її структуруючими елементами виступали або подієво-політична, біографічна канва історії, або соціально - економічна чи культурна історія. Однак у ХХ ст. в історичне мислення проникають ідеї перервності, дискретності і множинності, які руйнували основи тези про смислову єдність Історії. Концептуальна модель всесвітньої Історії уніфікує досліджувані суспільства, тоді як реальний історичний матеріал свідчить про їх унікальність та відкриває Історію як різноманіття типів історичного розвитку.

В умовах свободи, яку декларував Постмодернізм, не може бути обов'язкових норм і стандартів метанаративів та схем. Теоретики по-

стмодернізму доводять, що реальними залишаються досвід та вільний вибір. І.Хассан вважав, що постмодернізм спростовує усі обмеження, усі метанарації, усі системи пояснення світу, замінює їх плюралізмом, «фрагментарністю досвіду». М.Фуко вбачав у Постмодерні «дому коментарів» і вводить в науку поняття практик мовленевої поведінки (дискурсів). Ж. Лакан поставив проблему «мови несвідомого» і визначив стаття як «маскарад» практик і знаків, а Ж. Дерріда розробляє теорію деконструкції й феномен «інакшості» («другості») в культурології [3, с.161].

Якщо до них – протягом майже століття – реальність ніби уподібнювалась «дому» з фундаментом і надбудовою (К. Маркс) або «конструкції з кубиків», які можна переставляти і тим самим щось покращувати (Т. Парсонс), то для постструктуралістів нове уявлення про реальність (і про минулу чи втрачену) визначається зміною парадигми – відмовою від механістичного, конструктивістського бачення світу. На зміну йому приходить принцип витонченої взаємозалежності, яку не можна спростити до схеми, логічної послідовності чи заданого алгоритму.

Відбувається деструкція строгої ієрархічної структури з чітко заданим смисловим центром, розмиваються межі звичних (традиційних) опозицій центр – периферія, істина – хибність, розумне – нерозумне, чоловіче – жіноче тощо. Розмиваються кордони держав, культур, норм моралі, естетичних принципів та ін. Відбувається поворот від статички до динаміки (відмова від класичної онтології, від універсального до унікального (неповторна індивідуальність чи подія), від єдиного метанаративу до розмаїття описів об'єктів і подій. За оцінкою Фуко, «сили, що діють в історії ... завжди виявляються в унікальній випадковості події». Також відбувається переорієнтація з ідеї «точного» передбачення майбутніх станів і форм поведінки об'єкта на ідею імовірнісного прогнозу, варіативності майбутнього (ідеї неопредетермінізму, антиісторизму). Ще одна важлива тенденція – увага до контексту значення мовного виразу чи історичної події, увага до конотативних сенсів і семантики контексту. Особливого статусу в науковому дослідженні набувають мова і дискурс, які визнаються основними чинниками творення соціальної реальності [2, с.354].

Таким чином, деконструкція домінуючої моделі знання передбачає переосмислення базових категорій, як то універсалізм, евроцентризм, етноцентризм, розвиток, прогрес, держава, стаття, тощо. Історична наука переорієнтовується на вивчення не загальних для всіх, а індивідуальних практик, через які аналізується специфіка тієї чи іншої культури. З усіх реальностей найреальнішою є повсякденність, бу-

денне життя індивіда, групи, соціуму. Повсякденність постає як світ різноманітних буденних практик, життя конкретної людини являє сукупність мікроситуацій, які змінюються, доповнюються, накладаються одна на іншу або конфліктують між собою. У такому мерехтінні мікроситуацій й утворюється світ людини, в усіх його зрізах і площинах.

Історія починає зближатися з літературою і філософією, а історичне знання передбачає рух від тексту до контексту, все більше стаючи міждисциплінарним і синтезуючим. Особливого значення надається темам, що представляють погляд на історію «іншими очима» – очима дитини, очима жінки. Це дозволяє відтворити не якусь загальну картину минулого, а саме дійсність, побачену жінками, пережиту ними і записану ними.

Якщо скористатися порівнянням М. Вебера, на думку якого розвиток цивілізації був нічим іншим як «розчаклуванням світу», звільненням його з-під влади природно-родових начал, то частиною цього «розчаклування світу» було і «розчаклування» відношень між статями, їх «олюднення», перетворення у відносини взаємної відповідальності, а це неможливо без становлення жіночої особистості, її емансипації та формування практик її репрезентації у культурі, в історії, в політиці, тощо [4, с.279]. Щоб зробити жінку «видимою» в історії, предметом дослідження стають повсякденність, ментальність, приватне життя, сімейні відносини, домашньої праці.

Також «піднімаються» теми участі жінок у політичній боротьбі і структурах влади, в соціальних рухах і громадських об'єднаннях. Результати таких розвідок доводять роль жінок в інтелектуальних трансформаціях соціуму, зокрема в зародженні ідеології фемінізму та модернізації суспільства. У цьому відношенні досить показовою є історія жіночих об'єднань і рухів на Україні XIX – поч. XX ст., які мали величезний вплив не тільки на формування світогляду жінки, але й на формування української національної ідеї. Вони сприяли поширенню ідей фемінізму, в основі яких лежить принцип свободи вибору, особистісного становлення жінки як основи її емансипації та емансипації суспільства від усталених патріархатних стереотипів. Проголошені вимоги доступу до освіти, права на власну думку і життєву позицію, участі в політичному житті та економічній незалежності перегукувалися з ідеями фемінізму першої хвилі другої половини XIX – поч. XX ст.

Разом з тим, рух за емансипацію жінки йшов в одному руслі з вивольними національними, соціальними, політичними процесами, що ґрунтувалися на ідеї духовної емансипації людини та інтеграції інтересів особи і суспільства. Уже на початку формування українського жіночого руху в ньому виділилися дві основні тенденції – феміністична

(коли політика емансипації жінок є, якщо не пріоритетною, то хоча б рівною іншій політиці емансипації – соціальної, політичній, національній) та націоналістична (коли ідея жіночої емансипації підпорядковується загальній національній ідеї і обслуговує її інтереси). Перша була представлена діяльністю Наталії Кобринської, а друга – Олени Пчілки.

Ідеї емансипації та фемінізму прийшли до України з Європи через літературу, знайшли своє відображення в літературі і з неї ж в подальшому черпали натхнення. З'являються нові літературні героїні – автономні, самодостатні й сильні жінки, які не могли знайти у своєму оточенні відповідних мужчин (відомі герої М.Вовчок, О.Кобилянської, Л.Українки та ін.).

Як зазначають дослідники С.Павличко, В.Агеєва, у контексті української літератури зламу віків фемінне й феміністичне стали синонімом і джерелом модерного. Жінки-письменниці цього переломного часу не тільки відкинули, зруйнували патріархальні образи імперсональних жінок, які домінували у національній культурі ХІХ ст., але й зруйнували міф про жіночу пасивність, слабкість та про одвічну чоловічу активність, поставили під сумнів усе – існуючі суспільні норми, лінгвістичні правила, культурну традицію та стереотипи (Що може бути більш традиційним за опозицію сильний чоловік – слабка жінка?!)

Той факт, що саме жінки пробували зруйнувати панівну ідеологію у сфері культури, не здається випадковим, як не здається випадковим, що серед їхніх опонентів, були майже виключно чоловіки. Вірджінія Вулф, котра пильно вивчила аналогічну проблему в англійській літературі, дійшла висновку, що історія чоловічої опозиції до жіночої емансипації, можливо, цікавіша за історію самої емансипації. Дослідники довели, що дискурс культури глибоко позначений цим конфліктом і різноманітними реакціями на нього.

Цікавими у цьому контексті є паралелі, що проводить Л.Таран. Продовжуючи думку В.Агеєвої про те, що «модернізація 1990-х починалася не в останню чергу... з перепрочитання модернізму й осягнення тяглості певних тенденцій» [1, с.308], вона наполягає на існуванні спільного символічного простору між жінками різних епох: між письменницями – еласиками (Лесею українкою, Ольгою Кобилянською та ін.) та новою реальністю сучасної літератури [2, с.359].

Практика феміністичних рухів стала базою формування гендерних досліджень, де проблема маскуліності/фемінності вперше була актуалізована і артикульована. Феміністичний дискурс проходить становлення від ідеї жінки як «іншої-другорядної» с.де Бовуар «Друга стать» (спирається на традиційний принцип ототожнення) до ідеї жін-

ки як «іншої-інакшої» Л.Ірігарей «Стать, яка не є одна» (грунтується на постмодерністському принципі розрізнення). Для неї жінка завжди «більше, ніж одне», а тому вона не потребує нічого зовнішнього (нічого «іншого») для свого здійснення.

Поява жіночої історії свідчить про фундаментальні методологічні зрушення. Класична традиція асоціює жінку з приватною, тобто підвладною сферою, що функціонально виключало їх з практик свободи, які визначали політичне життя. Виключення жінки з публічної сфери спиралось на її «природну» нездатність подолати межі біологічного і економічного підпорядкування у домашній сфері. Навіть у Новий час ліберальна теорія з її акцентом на індивідуалізмі та громадянських свободах демонструвала обмеженість у питаннях поширення егалітарних прав на нові групи громадян.

Гендерна історія – це спроба сприйняти жінку як учасницю історії, а не як один з її об'єктів. Історико-фемінологічні дослідження довели, що здобує раніше «єдине і повне» знання про минуле таким не є, оскільки в ньому, по суті, майже відсутня жінка зі своїм світоглядом, системою цінностей, відмінною від чоловічої. Разом з тим, довели, що проявлення гендера в історії (стереотипи, норми, ідентичність) не універсальні, а культурно детерміновані різними політичними історіями, різними соціально – історичними характеристиками, різними традиціями, різними владними практиками відношень між статями.

Зміна історичного дискурсу, поширення нелінійної історії потребує зміни стилю мовлення, який зруйнує ієрархію смислу, що традиційно асоціюється з чоловічим письмом, для якого характерні логічність, структурованість, ієрархічність змісту, розподіл на абзаци, короткі, чіткі речення, крапки тощо. [2, с.360]. Нелінійне письмо передбачає суміш жанрів, тобто (pastiche) пастіш (Ф. Джеймсон), надає перевагу текстуальним колажам, вільному стилю викладів. Нелінійне письмо має різновиди: жіночі й, дитячий текст. Жіноче письмо відрізняється від чоловічого деталізацією, уточненнями, фрагментарністю, увагою до подробиць [3, с.170]. Нелінійний, багатовимірний текст, на думку М.Субботіна, руйнує ієрархію одного смислу, однієї наскрізної ідеї, як правило, чоловічого тексту [3, с.171].

Важливою особливістю жіночого письма англійська письменниця Вірджинія Вулф вважає зосередження авторської уваги на індивідуальному, а не на соціальному досвіді. Саме в цьому, на її думку, «проявляється відмова від маскуліної ідеології, згідно з якою сцена на полі бою завжди вважається значущішою за відчуття дінки у вітальні» [2, с.356].

Узагальнюючи риси дослідницьких стратегій, притаманних жінкам, дослідники виділяють наступні: «увага до якісної методології,

до деталей і дрібниць; відмова від універсалізованих форм письма на користь «емоційного» письма, сповненого переживань і почуттів; зміщення уваги з конкретної події до «фону», який її створював та опосередковував» [2, с.366].

Підводячи підсумок зазначимо, що становлення гендерного аналізу історії показало, що визначаючим принципом нового методу реконструкції минулого має стати дихотомічне мислення, яке передбачає вміння поглянути на одну і ту ж подію чи явище і «очима чоловіка», і «очима жінки», знайти в цих різних ракурсах погляду не тільки відмінність /віддаленість, але й подібність /наближеність.

Нова методологія і новий погляд на історію руйнує усталені міфи соціальної історії, зокрема, поставила під сумнів оцінку важливих епох і процесів у світовій історії. Нові підходи допомагають відійти від дослідження діянь (чи злодіянь) великих людей та зосередити увагу на тих, хто «створював фон» для перших, при цьому залишаючись безіменним в історії. У цьому контексті нового сенсу набуває вивчення історії повсякденності та деяких сюжетів історичної етнології (історії сім'ї, побуту), що черговий раз доводить історичність розділення соціального життя на публічну та приватну сфери.

Гендерний підхід до аналізу соціально-історичних явищ дозволяє виявити незвичне у звичному, зрозуміти конструювання ієрархій як взаємодію, а не як односпрямований процес, допомагає зрозуміти не тільки виявлення гендерно обумовленої культурної символіки, але й механізми відтворення гендерно маркованих ідеологій, соціальних стереотипів та історичних моделей репрезентації маскулінного / фемінного.

Література

1. Агєєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія. – / В. Агєєва. – К.: Факт, 2008. – 320 с.
2. Андросова–Байда Д. «Жіноче письмо» в історіографічному дискурсі України: до постановки проблеми // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки / Голов. ред. В.Смолій. – Вип.3. – Ч.1. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – с.354 – 370.
3. Колесник І. Український гранд-нарратив: ретроспективи і перспективи // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки/ Голов. ред. В.Смолій. – Вип.3. – Ч.1. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – с.153 – 177.
4. Пушкарева Н. Гендерная проблематика в исторических науках // Введение в гендерные исследования. Ч. I: Уч. пособие/ Под ред. И. Жеребкиной – Харьков: ХЦІИ; СПб.: Алетей, 2001. – с.277 – 311.
5. Яковенко Н. Вступ до історії. / Н. Яковенко. – К.: Часопис «Критика», 2007. – 368 с.

Усанова Л.А., Усанов І.В.

ИСТОРИИ ПОСЛЕ КОНЦА ИСТОРИИ

Рассматриваются предпосылки изменения методологического инструментария гуманитарного познания и формирования новейших исторических нарративов. Анализируется идея разнообразия дискурсов историописания на примере гендерного анализа истории. Исследуются особенности проблемного поля «гендерной истории» и черты «женского письма», репрезентирующей женщину – автора, женщину – субъекта истории.

Ключевые слова: исторический нарратив, гендерная методология, «женское письмо», «женская история».

Usanova L.A., Usanov I. V.

HISTORIES AFTER THE END OF HISTORY

The prerequisites of changes methodological tools of humanitarian cognition and the formation of modern historical narratives are considered. The idea of variety of historiography discourses diversity is analyzed using the example of gender analyses of history. The features of the problem field in «gender history» and features of «women’s writing», which are representing a woman as the author and a woman as a subject of history are investigated in the article.

Modern social culture transforms change either imagination about the world and human being or the way of its comprehension. New dimensions of culture being reproduced, give the new methodological approaches where non capital and variety become prominent in spite of structuring and certainty, which are typical for mechanistic, the constructivist view to the world.

The aim of this article is to research a methodology of gender analysis of history. There are tasks for its realization: to consider theoretical backgrounds of changes in methodological principles in historical writing, to analyze the content of gender approaches in history and the specific of «women history».

The historical material doesn’t testify about the typicality of events and algorithms of its research, but about their uniqueness and variety of types of its historical development. Here takes place a turning from the single meta narrative to the variety of them, reorientation from the idea of « exact» prediction of the future to the idea of its variability the idea of Antihistoricism. The language and discourse, which are recognized as main factors of creating a social reality, get a special status in this research.

The themes, that provide another view to the history, in particular, the women’s point of view, are getting a special value. Gender history is an attempt to perceive a woman as a participant of history, not only as an object of it. It allows to reproduce not only one general view of the past, but the reality that had been seen, lived and written by women.

This approach allows to refute a row of constant stereotypes. To prove that earlier got knowledge about the past isn’t «only and full» in case that there was not a woman with her ideology, the value system that differs from the men’s one.

And to prove that display of gender in history (stereotypes, norms and identity) are not universal but culture-determined by different political histories, socio-historical characteristics, traditions, ruling practices in relations between sexes.

The change of historical discourse needs the change in the language style, destroy of constant approaches, which are traditionally associated with man's writing. Researchers define some features: consistency, structures, hierarchy of content. As women's writing is characterized with detalization, specification, shifting attention from the concrete event to the «background» which created and mediated it from the pass-through Idea to multivariate test.

As a conclusion, we need to note that becoming of gender analysis of history has shown that the dyhotomical thinking should be the main principle of the new method of reconstruction of the past. It means the ability to look at one event or phenomenon from different points of view – men's and women's And to find either differences or similarities.

Keywords: *historical narrative, gender methodology, «women's writing», «women's history».*

Надійшла до редакції 28.12.2014 р.